

Vechtscheidende ouders en hun kinderen

Justine van Lawick

In het Lorentzhuis, centrum voor systeemtherapie, opleiding en consultatie te Haarlem, raakten meerdere ervaren systeemtherapeuten en opleiders verstrikt in de destructieve strijd van gescheiden ouders. Wat vaak werkt in relatietherapie bleek hier niet te werken. Wantrouwen, achterdocht en een defensieve houding blijken een veilige werkkrelatie, noodzakelijk om psychotherapie werkzaam te doen zijn, ernstig te frustreren dan wel onmogelijk te maken. Juridisering van de strijd compliceert het geheel: al snel wordt er gedreigd met opnieuw een rechtszaak, een klacht of een kort geding. De verwijzingen komen vaak van vastgelopen professionals, waaronder mediators die menen dat de pathologie van deze mensen hun het werk onmogelijk maakt. Of Bureau Jeugdzorg en gezinsvoogden zoeken onze hulp om de destructieve strijd tussen de ouders te stoppen en in het belang van de kinderen een betere samenwerking te bewerkstelligen. Ook andere collega's, advocaten, het Advies- en Meldpunt Kindermishandeling (AMK), Steunpunt Huiselijk Geweld (SHG), huisartsen en maatschappelijk werk doen een beroep op ons bij deze destructieve relatieproblematiek.

Ondanks onze expertise, inspanningen, intervisie en het werken met twee therapeuten wisten wij bij een aantal gescheiden ouderparen geen positief resultaat te bewerkstelligen. Omdat wij ons veel zorgen maakten over de kinderen van deze vechtende ouders, zochten wij contact met het Kinder- en Jeugdtraumacentrum (KJTC). In het KJTC worstelen de ervaren therapeuten met de keerzijde van dezelfde medaille: er worden veel kinderen met een grote diversiteit aan klachten en symptomen aangemeld die gevangen zitten in de vechtscheiding van hun ouders. In het KJTC bleek het niet goed mogelijk deze kinderen te behandelen als de context niet veranderde. Psychotherapie van de kinderen blijkt zelfs een verergering van de klachten teweeg te kunnen brengen: de kinderen gaan nog meer voelen in welke destructieve en machteloze positie ze zitten. Ze leren zich te uiten, maar thuis kunnen ze zich juist niet uiten, omdat elke emotionele uiting munitie kan vormen in het ouderlijk conflict. In het KJTC was men

tot de conclusie gekomen dat het zwaartepunt moest liggen bij de ouders: die moesten eerst weer een beter team vormen.

Dus het Lorentzhuis zocht het KJTC en het KJTC zocht het Lorentzhuis: een succesvolle koppeling kwam tot stand in de vorm van het project voor vechtscheidende ouders en hun kinderen. Dit artikel behandelt de theoretische achtergrond en de praktijk van het project.

Achtergrondinformatie

Cijfers over scheiding en betrokken kinderen In Nederland maken per jaar ongeveer zeventigduizend kinderen het uit elkaar gaan van hun (al of niet getrouwde) ouders mee. De meeste scheidingen, rond de zeventig procent, verlopen redelijk tot goed. De partners kunnen een regeling treffen waarbij de kwaliteit van leven voor alle gezinsleden goed blijft.

Er is veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van scheiding voor kinderen (Amato & Cheadle, 2005; Spruijt & Kormos, 2010; Hughes, 2005). Aanvankelijk werd er vooral gelet op de nadelen voor kinderen: kinderen van gescheiden ouders zouden meer psychische problemen hebben, het slechter doen op school en meer problemen hebben met vriendschaps- en liefdesrelaties. Meer recent onderzoek laat zien dat kinderen weliswaar last kunnen hebben van de vele veranderingen, maar met de meeste kinderen gaat het na verloop van tijd goed, ook op langere termijn. Het verschil met kinderen van ouders die bij elkaar blijven valt dan weg (Hughes, 2005; Buysse et al., 2011). Kinderen zijn niet alleen passief slachtoffer maar geven ook actief betekenis aan scheiding. Uit het IPOS-onderzoek (Buysse et al., 2011) blijkt dat kinderen veel kunnen opvangen wanneer ze het gevoel hebben ertoe te doen. Daar waar partners gescheiden zijn maar als ouders op volwassen wijze goed met elkaar samenwerken en aandacht hebben voor hun kinderen, blijken kinderen zich goed te ontwikkelen.

Kinderen blijken vooral last te hebben van strijdende ouders, met elkaar of gescheiden levend. Bij ongeveer dertig procent van de scheidingen zijn er problemen rond financiën en/of ouderschapsplan. Bij vijftien procent van deze laatste verloopt de scheiding zeer problematisch. Met deze groep hebben wij te maken in dit project. De scheiding is een jarenlang slepend proces vol destructie, wraakzucht, achterdocht en demonisering. In deze scheidingen raken kinderen gevangen en beschadigd (Spruijt & Kormos, 2010). Per jaar zijn ruim drieduizend kinderen slachtoffer van vechtscheidende ouders. Meerdere factoren maken dat kinderen last hebben van of beschadigd raken door de scheiding van hun ouders. Een belastende factor die vaak voorkomt is financiële problematiek na scheiding. Dit is het geval

wanneer ouders beiden aan de armoedegrens komen na een scheiding, een van hen krap komt te zitten omdat de ander weigert de afgesproken alimentatie te betalen of wanneer ouders failliet gaan aan de vele juridische procedures en peperdure advocatenrekeningen.

Maatschappelijke en juridische context De groep kinderen die gevangen zit in de vechtscheiding van hun ouders is de laatste jaren door een aantal ontwikkelingen gegroeid. Tot aan 1998 werd bij een scheiding het gezag over de kinderen toevertrouwd aan een van de ouders, meestal de moeder. De andere ouder werd toeziend voogd, meestal de vader. Dit was een vanzelfsprekend gevolg van het feit dat de moeder ook doorgaans de hoofdverzorger en opvoeder van de kinderen was en de vader hoofdkostwinnaar. Het blijven wonen bij de moeder en een bezoeksregeling met vader was vaak ook goed voor de kinderen. De continuïteit en voorspelbaarheid in hun leven, voor kinderen van essentieel belang, werd hierdoor gewaarborgd. Hun vader zagen ze tijdens bezoeksregelingen, soms raakte vader geheel op de achtergrond.

Door maatschappelijke veranderingen en emancipatieprocessen gingen vrouwen steeds vaker werken en vaders meer zorgtaken op zich nemen, zij het dat deze laatste ontwikkeling veel trager en moeizamer op gang kwam dan de deelname aan het maatschappelijk arbeidsproces door vrouwen. Vaders begonnen zich te verzetten tegen hun achtergestelde positie na een scheiding, bezoekrecht werd tot bezoekplicht en door een succesvolle lobby van de 'dwaze vaders' werd in 1998 gedeeld gezag na een scheiding de norm. Beide ouders kregen evenveel macht over het wel en wee van hun kinderen. Hoewel de vaders de strijd voerden met het welzijn en belang van hun kroost in hun vaandel was deze nieuwe wet lang niet altijd kindvriendelijk. Twee kapiteins op hetzelfde schip betekende veel meer ruimte voor strijd over elke koersbepaling en koersverandering, en voor achterdocht over wat de ander deed na wisseling van de wacht (Spruijt & Kormos, 2010).

Uit de hoek van de jeugdzorg komen er steeds meer alarmerende berichten over de gevolgen voor kinderen van ouders die lang strijden over de verdeling van zorgtaken en financiën. In de hoop om vechtscheidingen te voorkomen werd in juli 2009 een nieuwe wet uitgevaardigd: ouders mogen pas scheiden wanneer er een ouderschapsplan is vastgesteld. Na deze wet heeft het gevecht zich verplaatst naar het opstellen van het ouderschapsplan. Hierdoor is de strijd nog dichterbij de kinderen komen te zitten. Terecht stelt Cottyn (2009) dat we het ouderschapsplan beter kunnen inkaderen als een proces van ouderschapsreorganisatie, een faseovergang. De conflicten gaan dan over de problemen rond reorganisatie en niet over het vaststellen van wie iets goed of fout doet.

De dynamiek van een vechtscheiding

Veel liefdesrelaties beginnen met romantische verwachtingen: de ander zal je altijd begrijpen, naar je luisteren, de eigen zielenroerselen met je delen, je accepteren zoals je bent, je het gevoel blijven geven dat je begerenswaardig bent. De meeste mensen kunnen de frustraties die zich vroeg of laat in een relatie voordoen goed opvangen en al te idealistische verwachtingen bijstellen. In een goed verlopende relatie kunnen partners de scheuren die hun relatie oploopt herstellen.

Soms lukt dat echter niet. Dan hebben partners in hun ontwikkeling weinig tot geen frustratietolerantie opgebouwd. Wanneer de ander niet voldoet aan de verwachtingen wordt dit gevoeld als een verwijt en afwijzing waartegen men zich moet verdedigen. Deze verdediging kan vele vormen aannemen, maar wordt door de partner vaak ook weer opgevat als kritiek en afwijzing. Dit patroon van aanval en verdediging kan escaleren (Van Lawick, 2008). Destructieve patronen kunnen zo dominant worden dat zij de relatie bepalen. Beiden voelen zich door de ander niet begrepen, niet gezien en onrechtvaardig behandeld. Vaak spelen oude kwetsuren opgedaan in de kindertijd hierin een rol. Men hoopt dat deze oude kwetsuren door de partner zullen worden aangevoeld en geheeld, maar de partner stelt teleur. Dit wil men de ander duidelijk maken. In een vechtrelatie wil men de ander overtuigen van het eigen gelijk. In deze argumentaties worden steeds meer strategieën ingezet. Daar waar de ander eerst alleen positief werd beleefd, wordt deze nu gedefinieerd als een gemankeerd wezen en soms zelfs als een monster, een dader waarvan men zelf het slachtoffer is.

Alon en Omer (2006) verbinden dit proces van demoniseren met het onvermogen om de tragiek van het leven te aanvaarden. Wij leven in een tijd waarin velen ervan uitgaan dat alles maakbaar is, dat men recht heeft op een goede liefdesrelatie, voldoende inkomen, aantrekkelijke en zich goed ontwikkelende kinderen, bevredigend werk, vakanties en leuke vrienden. Wanneer er iets niet naar wens verloopt, wordt er naar een oorzaak gezocht om die zo effectief mogelijk weg te nemen. Voor kinderen die zich niet naar verwachting ontwikkelen gaat men naarstig op zoek naar de goede diagnose en behandeling. Ook bij relatieproblemen gaat men op zoek naar de wortel en probeert daar wat aan te doen, bijvoorbeeld door de ander te veranderen. Tegenover demoniseren staat het besef dat het leven allerlei frustraties met zich meebrengt die erbij horen, dat het leven niet alleen vrolijk, voorspoedig en veranderbaar is maar ook tragisch, frustrerend en onveranderbaar. In escalerende destructieve interacties is er geen ruimte voor aanvaarding van de tragiek van het leven. Het is niet verwonderlijk dat een grimmige symmetrische strijd tijdens

en na de scheiding doorgaat, wanneer advocaten, mediators en rechters vragen om een redelijk ouderschapsplan. De partners doen dat niet voor niets. Zij gaan ervan uit dat de ander de kinderen op dezelfde wijze pijn zal doen als zij zelf hebben ervaren. Bijvoorbeeld dat de kinderen bij haar ook geen enkele autonome ruimte zullen krijgen om zichzelf te zijn, of dat de kinderen zich bij hem net zo eenzaam en vernederd zullen voelen. Ouders moeten toch wel voor hun kinderen opkomen, de kinderen tegen die demon beschermen. In de loop van de strijd wordt er meer en meer geïnvesteerd en geofferd: geld, tijd, familierelaties, slaap, gemoedsrust, vakanties, woning, vrienden. Hoe meer er is geïnvesteerd, hoe volhardender men vaak wordt; de gedachte dat dit alles zinloos is geweest is immers onverdraaglijk.

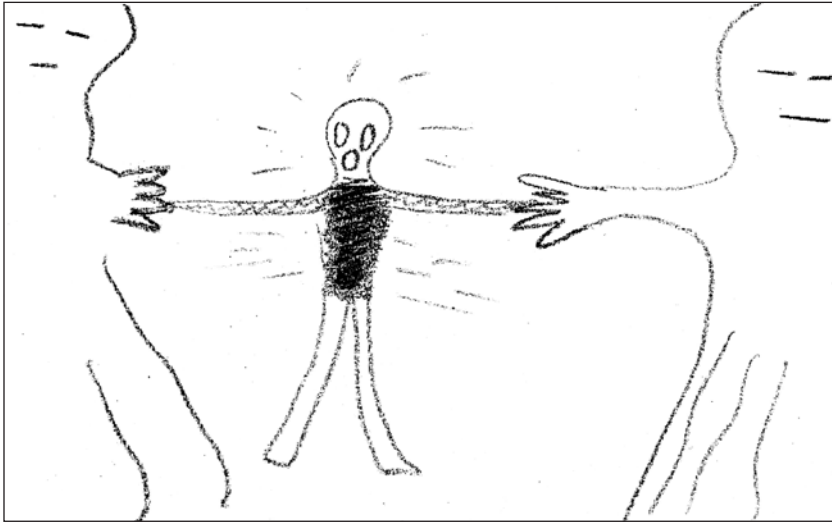
Kinderen raken in deze strijd beschadigd. Ruziënde en elkaar demoniserende ouders maken een kind verdrietig, boos en vooral angstig. Een angstig kind zoekt troost en bescherming. Maar de ouders die het kind zouden moeten troosten en beschermen zijn zelf juist de bron van de ontregeling. Daardoor is het kind op zichzelf aangewezen, of het moet op zoek naar andere bronnen van veiligheid. Dat kunnen broers of zussen zijn, maar ook die kunnen verstrikt zijn geraakt in de strijd en aan de kant van moeder dan wel vader zijn komen te staan. Ook familie en andere vertrouwden zijn vaak partij geworden. Nieuwe partners kunnen ook een rol van betekenis gaan spelen. Vaak scharen zij zich aan de kant van hun geliefde, nemen diens versie van de werkelijkheid over en voelen dezelfde verontwaardiging jegens de oude partner.

Het kind dat niet wil kiezen raakt verscheurd maar kan zich niet uiten, want elke uiting kan munitie worden in de strijd van de ouders. Het valt te begrijpen dat deze kinderen op den duur zeer uiteenlopende symptomen ontwikkelen. Zij kunnen opstandig en onhandelbaar worden, of juist stil en teruggetrokken; ze kunnen slaap-, eet- en/of concentratiestoornissen ontwikkelen. Veelal worden kinderen met deze symptomen verwezen naar de jeugdhulpverlening, die weinig kan uitrichten zolang de context niet verandert.

In het project voor vechtscheidende ouders en hun kinderen hebben wij getracht nieuwe wegen in te slaan. Wegen die een context creëren waarin de rigide destructieve patronen kunnen flexibiliseren en veranderen zonder dat kinderen en professionals gevangen raken in de strijd van de ouders.

Het project voor vechtscheidende ouders en hun kinderen

Uitgangspunten Vechtscheidingen zijn een vorm van psychisch geweld. Als kinderen getuige zijn van geweld tussen ouders geldt dit in ons land als kindermishandeling. In deze langlopende vechtscheidingen zijn wij natuurlijk niet de eersten die zich om de kinderen zorgen maken. In alle families waarmee wij werken in dit project is er sprake van bemoeienis van jeugdzorg: er is al een gezinsvoogd, het AMK is meestal betrokken. Er zijn al meerdere rechtszaken gevoerd en meestal zijn de exen nog steeds verstrikt in verschillende procedures tegen elkaar. Al deze professionele bemoeienis om de strijd en de kindermishandeling te stoppen is niet geslaagd en vaak is de strijd in de loop der jaren eerder grimmiger geworden. Een kind tekende het zo:

Het kind in de tekening hangt in de lucht en heeft alle zintuigen wijd open, alles komt binnen, het lijkt 'De Schreeuw' van Edvard Munch. De ouders trekken allebei aan het kind, het kind scheurt, maar de ouders lijken blind en doof, zij zijn in zichzelf opgesloten, zij zien hun kind niet. De ernst van zulke situaties betekent dat wij een urgentie voelen om een therapeutische context te creëren waarin deze mishandeling kan ophouden. Het is geen vrijblijvende context. Het vraagt om therapeutische presentie: wij kunnen niet accepteren dat ouders doorgaan met het mishandelen van hun kinderen, maar wij laten hen niet vallen. Wij willen

faciliteren dat de ouders weer hun kwaliteit als ouders hervinden, dat ze hun kinderen weer echt zien, horen en voelen, dat ze gaan samenwerken, ook al willen ze als partners niets meer met elkaar. Dit uitgangspunt: *als je samen wilt ouderen, zul je moeten samenwerken*, is niet onderhandelbaar. Daarin zijn we helder en present. We willen zoeken naar een manier waarop dat kan, een manier die bij hen en hun situatie past. Wanneer het niet mogelijk is om samen te werken als ouders, of wanneer een of beide ouders verstrikt zijn in eigen problematiek zoals verslaving, is co-ouderschap een slecht idee. Dan scheidt bij uitzondering een 'salomonsoordeel' – zoals eenhoofdig gezag of verzorging door niet-strijdende andere familieleden die de kinderen een warm hart toedragen – een betere context voor kinderen.

Cottyn (2009) neemt een ander standpunt in wanneer zij pleit voor de mogelijkheid van parallel solo-ouderschap, waarbij een therapeut kan werken met een van beide ouders om die tot reflectie en mogelijk nieuw gedrag uit te nodigen. In het geval van ernstig destructieve patronen en demonisering lijkt ons dat problematisch, zeker ook voor de kinderen die wel steeds een brug moeten slaan.

Werken in groepen In het Lorentzhuis is ruime ervaring opgedaan met behandeling van partnerproblematiek in groepsverband. In het KJTC werkt men al jaren met kindergroepen en oudergroepen. Ook in dit project hebben wij gekozen voor een groepsaanpak: een oudergroep en een kindergroep. Daar waar therapeuten verstrikt kunnen raken in een heftige strijd van exen biedt het werken met meerdere strijdende paren tegelijk nieuwe mogelijkheden.

Ten eerste zien exen ook anderen strijden. Zij worden daardoor ook toeschouwer van hun eigen gevecht, dat brengt hen in de positie van reflectie, een positie die juist in een demoniserend gevecht ontbreekt. Hierdoor wordt de positionering van de therapeuten ook anders; in plaats van de potentiële partij die beide partners via vele strategieën aan hun kant proberen te krijgen, worden de therapeuten meer observerende en betrokken buitenstaanders die trachten een veilige therapeutische context te creëren.

Ten tweede kunnen ouders elkaar ook helpen. Zij begrijpen de verstriking van hun groepsgenoten als geen ander; bij bepaalde problemen, bijvoorbeeld rond vakantieschema's, kunnen zij mogelijkheden voor anderen zien die zij bij zichzelf in de hitte van de strijd niet kunnen waarnemen. Hierdoor raken therapeuten bevrijd uit de beklemmende positie dat zij de oplossingen moeten aandragen voor als onoplosbaar gepresenteerde problemen.

Ten derde kunnen groepsgenoten elkaar inspireren. Ouders die vorderingen maken in hun samenwerking en merken hoe goed hun kinderen

daarop reageren, kunnen anderen stimuleren ook stappen te maken. Dit verlost therapeuten van het steeds weer mensen motiveren om verandering een kans te geven.

Ten vierde is een koloniserende positie waarbij de therapeuten hun cliënten trachten te veranderen volgens hun eigen theorieën en ideeën (Rober & Seltzer, 2010) in een groep makkelijker te beperken of vermijden. Uitgangspunt blijft dat ouders een beter team moeten gaan vormen, daarover zullen we het allen eens moeten zijn. Maar hoe dat tot stand kan komen, langs welke wegen en stappen, daar past een positie van openheid, niet-weten en nieuwsgierigheid.

Organisatie en planning De groep bestaat uit vier ouderparen en twee therapeuten. Parallel aan de oudergroep starten wij een groep voor de kinderen van deze ouders.

Het hoofddoel van de oudergroep is het beter samenwerken als ouders in het belang van hun kinderen. Omdat psychotherapie bij deze groep kinderen niet goed werkt zolang de context zo destructief is, zochten wij naar een vorm waarin de kinderen worden aangesproken op hun kracht. Het werd het maken van een theaterstuk of film over het thema. In de metafore wereld van theater kunnen zij zich uiten over het leven tussen ruziënde volwassenen zonder overspoeld te raken door de pijn. Via spel wordt hun stem gehoord en wordt hun veerkracht gemobiliseerd. Er zijn zes bijeenkomsten van drie uur. Aan het eind van de groep is er een evaluatief gesprek met de ouders waarin eventuele vervolgbehandeling wordt besproken.

Het feit dat de kinder- en oudergroep op dezelfde tijd plaatsvinden, voorkomt uitval in verband met oppasproblemen. Ook biedt dit de mogelijkheid dat ouders en kinderen elkaar voor aanvang en in de pauze in de wachtruimte ontmoeten en elkaar weer meemaken in gezamenlijkheid, iets wat vaak al jaren niet meer is voorgekomen.

De intake Alle ouderparen moeten bereid zijn om samen naar de intake te komen. In dezelfde tijd kunnen de kinderen terecht bij de kindertherapeuten voor hun intakegesprek. Vaak oefenen jeugdzorg, gezinsvoogd en/of AMK druk uit om mee te werken aan dit project. Het voortraject om ouders zover te krijgen samen naar een intake te komen, blijkt zeer tijdsintensief. De therapeuten geven in het intakegesprek informatie over het project en de wijze van werken in de groep, waarbij vertrouwelijkheid en veiligheid worden benadrukt. Er wordt van beide ouders verwacht dat zij de intentie om een beter ouderteam te gaan vormen onderschrijven, ook al kunnen zij het slecht met elkaar vinden. Wanneer zij zich committeren aan dat doel, wordt nagegaan

wat zij zelf zien als de grootste mogelijkheden en belemmeringen. Het gaat hierbij om een eerste indruk. Uitweidingen over de strijd en de wrok jegens elkaar worden begrensd. De kinderen staan centraal. Ook wordt er gevraagd naar nieuwe partners, de relatie van de nieuwe partner met de kinderen en met de ex-partner. Daar komen wij vaak hindernissen tegen. Nieuwe partners hebben zelf last van de voortgaande strijd en keren zich vaak tegen de ex-partner als 'oorzaak' van de problemen. Maar ook zij hebben een relatie met de kinderen. In een geval hebben wij in de intakefase gesprekken gearrangeerd tussen de ex-partner en de nieuwe partner van een vader om het geblokkeerde gesprek tussen hen op gang te helpen. Het bleek makkelijker om in die relatie begrip voor de ander te genereren dan we hadden gedacht. Het leidde er ook toe dat de nieuwe partner het project steunde en hoopte op een goede uitkomst in het belang van allen.

Een belangrijke voorwaarde voor deelname is voorts dat elke rechtsgang moet stoppen en er geen nieuwe juridische procedures in gang worden gezet zo lang als het project duurt. Wij zijn er open over dat we hopen dat zij daarna op een andere, niet-juridische wijze hun conflicten kunnen hanteren. Ook gaan wij na of er sprake is van middelenverslavingen. In dat geval verwijzen wij naar de verslavingszorg en is deelname aan de groep niet mogelijk. Wij stellen als voorwaarde dat beide ouders alle keren aanwezig zijn, evenals hun kinderen.

Aan het eind van het eerste contact vullen de ouders een vragenlijst in om demonisering in kaart te brengen, ontworpen door Hans Bom, collega in het Lorentzhuis, in samenwerking met het projectteam.

De kindervertherapeuten doen in dezelfde tijd een intake met de kinderen. Uitgangspunt is dat alle kinderen mee kunnen doen. Sommige kinderen hebben een psychiatrische diagnose: autisme, een aandachtstekortstoornis met of zonder hyperactiviteit, gedragsproblematiek, een conversie of angststoornis. Wanneer deze kinderen in behandeling zijn of zijn geweest, blijkt deze weinig effect te sorteren. Van andere kinderen wordt juist vermeld dat zij zich voorbeeldig ontwikkelen op alle terreinen, thuis, op school en op de sportclub. Omdat de kindergroep zich richt op een project, het maken van een film, kunnen alle kinderen meedoen. Natuurlijk wordt sociaal gedrag gestimuleerd en worden er grenzen gesteld bij agressie of ander destructief gedrag.

Voor de eerste groep deden wij zes intakes. Twee gezinnen vielen af omdat zij niet aan de voorwaarden konden of wilden voldoen. Vier gezinnen deden mee: vier ouderparen met in totaal acht kinderen tussen de vier en twaalf jaar.

Een heikel maar belangrijk punt bleek onze voorwaarde om alle rechtszaken te stoppen. Alle paren waren nog verwickeld in rechtszaken

over omgang, alimentatie, verdeling van goederen of ten gevolge van een aanklacht van de een tegen de ander. Zij kwamen naar het intakegesprek met grote mappen vol documenten als onderstreping van hun eigen gelijk ('Ik heb de bewijzen bij me'). Het kostte moeite hen te bewegen de rechtsgang te stoppen. Bij een aantal kwam er op korte termijn een uitspraak. Wel konden wij afspreken dat zij tijdens het project niet in hoger beroep zouden gaan. Ons belangrijkste argument hierbij is dat wij nog nooit een relatie tussen een ouder en kind hebben zien verbeteren via de rechter; de stress die juridische procedures met zich meebrengen lijkt relaties eerder te verslechteren en bevriezen. In de groep zoeken wij naar ruimte om te 'ontdooien'; tegelijkertijd naar de rechter stappen is hiermee in tegenspraak. In een van de gezinnen bleek deze interventie van doorslaggevende betekenis.

In dit gezin was vader na het uit elkaar gaan vrij snel gaan samenwonen met zijn nieuwe liefde en haar kinderen. Bij een confrontatie tijdens de wisseling van de kinderen had moeder vader zo hard weggeduwd dat hij viel, en haar dochter meegesleurd de auto in. Vader had vervolgens aangifte van mishandeling gedaan, waardoor het AMK betrokken raakte. De strijd tussen de ouders werd grimmiger en de dochter wilde niet meer bij haar moeder komen. Er kwam hulp op gang, maar het lukte geen van de hulpverleners de impasse te doorbreken.

Tijdens de intake bij ons hoorde moeder dat de rechtszaak over de aangifte van mishandeling nog liep. Zij had gedacht dat deze was geseponeerd omdat ze volop meewerkte. Zij was diep geschokt.

Na onze toelichting besloot vader de aanklacht in te trekken. Ook stimuleerde hij zijn dochter haar moeder weer op te zoeken. Hierna ontstond er weer een gesprek. Als gevolg van deze toenadering wilden deze ouders na de intake afhaken voor het project. Zij zeiden dat het niet meer nodig was, zij hadden het begrepen en wilden voor hun kinderen zo doorgaan. Het AMK greep in en dwong hen mee te doen met het project, 'anders zouden er andere maatregelen worden genomen'.

Deze mensen bleken van grote waarde in de groep. Zij waren al uit het dal geklommen, konden de destructieve patronen doorbreken en andere ouders inspireren in het belang van hun kinderen hetzelfde te doen.

De pauzeruimte Een ruimte waar de gezinnen zonder de therapeuten bij elkaar komen, blijkt van groot belang. In de minuten voordat de groep begint, in de pauze halverwege de bijeenkomsten en na afloop gebeurt er veel. Soms worden veranderingen eerder in gang gezet in die ruimte, zonder de therapeuten erbij, dan in de therapiebijeenkomsten. Een voorbeeld:

De spanning was te snijden, in het hele Lorentzhuis. Strakke gezichten bij de ouders, angstzweet, rinkelende mobiele telefoons als redmiddel. De kinderlijfjes en -gezichtjes waren ook gespannen maar tevens nieuwsgierig. Twee exen parkeerden bij toeval tegelijkertijd, waardoor hun zevenjarige zoontje hen voor het eerst in jaren weer samen zag. Opgetogen sprong hij bij mama uit de auto en omhelsde zijn vader, daarna huppelde hij als een hertje om hen heen op weg naar het Lorentzhuis. Dit raakte de ouders zeer; voor het eerst sinds jaren keken zij elkaar met ontroering aan. Dit was heel iets anders dan het uitwisselen van haatdragende blikken zoals zij die van elkaar gewend waren in de rechtszaal.

De oudergroep

Een globaal draaiboek voor de oudergroep dient als raamwerk en houvast. Maar in elke bijeenkomst is er veel ruimte voor een andere invulling van het programma als respons op wat er in de groep speelt. Na een toelichting op de gang van zaken gedurende het project beginnen wij elke zitting met een oefening om de aandacht te richten. In de gespannen onrust geeft dit een moment van concentratie en rust. In boeken over meditatie en *mindfulness* (zoals Kabat-Zinn, 2000) zijn er veel voorbeelden te vinden van oefeningen waarbij mensen uitgenodigd worden hun aandacht te richten op hun ademhaling en lichaam. In het begin wekt deze werkwijze soms verbazing maar al gauw is ieder gewend aan deze start en wordt die eigenlijk zonder uitzondering op prijs gesteld.

Centrale thema's die aan de orde komen in de oudergroep zijn: de kinderen in het centrum van de aandacht; doorbreken van destructieve patronen; erkennen en valideren van het ouderschap van vader en moeder; verzoenen en aanvaarden van tragiek; vinden van nieuwe oplossingen voor complexe problemen.

Kinderen centraal Om de kinderen direct centraal te stellen vragen wij de ouders voor de eerste zitting een foto van hun kind of kinderen mee te nemen. In de voorstellingsronde plakt ieder de foto op de wand en vertelt over een mooie ervaring met hun kind(eren) in de afgelopen periode. Dit is een positieve start waarbij ieder zichzelf als goede ouder kan presenteren en ook getuige is van een positief beeld van de andere ouders. De spanning vloeit voor een deel weg, er wordt gelachen en er is ruimte voor herkenning en erkenning. Ook in de komende bijeenkomsten kunnen wij steeds weer verwijzen naar de kinderen op de foto's. Ze zijn er op die manier steeds bij.

In een volgende bijeenkomst verzoeken wij de ouders zich in hun kinderen te verplaatsen. Dit geven wij op de volgende wijze gestalte. Wij zetten twee stevige kinderstoeltjes met de ruggen tegen elkaar in het midden van de kring. Op de twee stoelen nemen twee ouders plaats die samen geen koppel vormen. Wij vragen hun zich te verplaatsen in een willekeurig kind; ze mogen zelf zeggen hoe oud ze zijn. Wij vragen hun gedurende de oefening waar te nemen wat er in hun lichaam gebeurt, wat ze voelen. De rest van de groep verdeelt zich in twee rijen die tegenover elkaar staan. De rijen gaan elkaar beschuldigen, over de hoofden van de twee kinderen heen: 'Jij bent alleen maar met jezelf bezig!', 'Het is je te doen om het geld!', 'Als de kinderen bij jou zijn geweest, zijn ze totaal uit hun doen!', 'Jij houdt je nooit aan je afspraken, weet je wel wat dat voor die kleine betekent!', 'Je liegt!' etc. In het begin van de oefening zijn de deelnemers wat tam en helpen de therapeuten hen door zelf willekeurige verwijten naar de andere kant te slingeren. Maar na verloop van tijd lukt het de mensen goed om met een grote variëteit aan verwijten te komen.

Echt indrukwekkend is wat er met de personen gebeurt die op de kinderstoeltjes zitten. Sommigen worden krijtwit of beginnen te huilen, alsof pas dan tot hen doordringt in wat voor positie hun kinderen verkeren. Zij weten beter dan wij verwachten onder woorden te brengen wat zij voelen als kind. We maken een poster van hun uitspraken: 'Hou op; ik kan niet kiezen; ik wil hier weg; ik wil er niet meer zijn; ik word zo bang; ik ga huilen; jullie zien me niet; jullie zijn helemaal niet met mij bezig; ik wil dat het stopt; ik word boos; alles doet pijn...' Deze oefening blijkt transformatie. Na de oefening ontstaat er in de groep een bijna verstilde sfeer.

In elke bijeenkomst vragen wij steeds weer: 'Wat betekent dit voor de kinderen?' Wanneer ouders ruzie maken, openen wij een dialoog over de betekenis hiervan voor hun kinderen. Wanneer zij hun stem verheffen vragen wij ons hardop af of de kinderen die op de verdieping boven ons aan het werk zijn hen kunnen horen en wat ze dan zouden voelen. Of wij verwijzen naar een van de foto's.

Doorbreken van destructieve patronen Net als in andere partnergroepen richten wij ons eerst op het doorbreken van destructieve patronen. Pas daarna is er mogelijk meer ruimte voor verzoening en nieuwe teamvorming. In andere partnergroepen geven wij gewoonlijk een toelichting op destructieve patronen waarin paren gevangen kunnen zitten, waarna de paren ieder een eigen poster maken met hun destructieve patroon, zoveel mogelijk geïllustreerd met concrete uitspraken en symbolen, bijvoorbeeld een fles wijn. Deze posters worden vervolgens in

de groep gepresenteerd en besproken. Dit levert vaak veel op aan herkenning maar ook aan mogelijkheden om de patronen te veranderen.

Voor de eerste groep met gescheiden ouders namen wij aan dat het niet raadzaam was om ex-partners samen een poster te laten maken; daarom bedachten wij de volgende variant. Wij zouden de mannen met elkaar een poster laten maken over hun aandeel in de destructieve patronen, welke dingen zij zeiden en deden om die patronen in werking te zetten of te onderhouden. De vrouwen moesten hetzelfde doen over hun aandeel. De therapeuten zouden heen en weer lopen tussen de groepen. Het werd een ramp.

De mannen vinden elkaar direct in de 'lobby van de dwaze vaders': 'Vrouwen doen alsof de kinderen hun eigendom zijn en de hele samenleving steunt hen daarin. Moeders houden kinderen bij vaders weg en niemand krijgt het voor elkaar om daar wat aan te doen, ook gezinsvoogden, advocaten en rechters niet. Ook jullie (de therapeuten) gaan er weer van uit dat waar twee kijden twee schuld hebben maar het is hier toch echt anders: de vrouwen hebben de schuld en daar hebben we veel voorbeelden van en bewijzen voor!' De mannen weigeren om naar hun eigen aandeel te kijken en schreeuwen hun pijn uit over het gemis van hun kinderen door hun exen te beschuldigen. De dader, de demon, zit duidelijk in de andere kamer.

Bij de vrouwen gaat het niet veel anders, maar veel subtieler. De vrouwen vinden elkaar ook in het delen van verhalen over de mannen die alles frustreren met hun moeilijke gedrag. Zoals een vrouw het uitdrukte: 'Wat jullie net uitlegden over de destructieve patronen waarbij je elkaar bestookt met de woorden "altijd" en "nooit" en waarin je nooit echt naar elkaar luistert, dat heb ik hem al zo vaak proberen uit te leggen. Ik heb ook al zo vaak gezegd dat ik er zo verdrietig van word als hij zo communiceert...' Dus ook de vrouwen zijn er stellig van overtuigd dat de demonen in de andere kamer zitten.

Met moeite weten wij hen te bewegen om toch een aantal uitspraken op papier te zetten. Wij besluiten vervolgens zelf de presentatie van de posters te doen en dit niet over te laten aan de vaders en moeders. Dit geeft ons de ruimte om te vertellen wat er met ons gebeurt in de verschillende groepen, wat wij erbij voelen, hoe we de pijn van de ene en de andere kant kunnen voelen en het onvermogen om een brug te slaan. In onze therapeutische samenspraak hierover benoemen wij hoe dominant wij de destructieve patronen ervaren en hoezeer de ouders in deze patronen zijn gevangen. Wij bespreken of we hun kunnen vragen op deze patronen te letten en waar te nemen wanneer ze erin verstrikt raken. En we opperen dat ze dan

misschien in staat zijn zo'n herhaling van de destructie een keer te stoppen. Of misschien zelfs een keer iets anders te doen. Door deze dialoog tussen de therapeuten kunnen de ouders in de groep toeschouwer zijn en reflecteren op hun eigen situatie. Daarbij zijn wij eerder uitnodigend dan dwingend aanwezig. In een groep als deze is het van belang elke dwang te vermijden; dwingend gedrag is juist wat de destructieve patronen onderhoudt en versterkt. Soms worden we verrast door een mooie uitkomst.

Eva: 'Papa, ik vind jou heel erg lief.' 'Ik jou ook, schat.' 'Papa, nu moet je niet boos worden als ik zeg dat ik mama ook wel eens mis als ik bij jou ben.' 'Natuurlijk ben ik dan niet boos, liefje.' Na deze korte dialoog met zijn dochter flitst de laatste groepszitting door het hoofd van deze vader en hij denkt: zal ik eens iets anders doen, zal ik ons verrassen? En hij zegt: 'Wil je mama even bellen, wil je even met haar praten?' Voorheen vond hij dat nooit goed omdat hij vond dat zijn ex al veel te intrusief was. De dochter is blij dat ze mag bellen en krijgt haar moeder aan de lijn. Die denkt direct: wat zit hier nu weer achter? Maar zij beseft dat dit een kenmerk is van het destructieve patroon en ook zij besluit anders te doen. Zij reageert positief en vraagt naar leuke dingen bij papa. Daarna is Eva opgelucht en extra vrolijk in het weekend bij haar vader. Toen de ouders dit in de groep vertelden, en er ook blijk van gaven dat ze hadden waargenomen hoe blij hun dochter op deze nieuwe situatie reageerde, kregen zij veel steun en bijval. Moeder vulde aan: 'Ik vind het goed als Eva met jou naar die familie-reünie gaat zodat ze haar nichtjes en neefjes weer kan zien, dat wil ze graag', waarop hij met een verbaasde toon zegt: 'O, dank je wel.'

Deze voorbeelden geven hoop en inspireren ieder tot nieuw gedrag. Natuurlijk komen de destructieve patronen ook steeds weer terug; na jarenlange strijd zijn deze niet zomaar te veranderen.

Het valideren en erkennen van ouderschap van vader en moeder

Uitgangspunt is dat de partners zich als ouders moeten verzoenen. Uit Zuid-Afrika kennen we de indrukwekkende rituelen van 'waarheid en verzoening' vormgegeven door Desmond Tutu (Wilson, 2001). Nadat er aan het apartheidsregime een eind was gekomen en Mandela het roer had overgenomen, heerste er een grote haat en wrok tussen de zwarte en witte bevolking. Omdat het land moest worden opgebouwd en door beide bevolkingsgroepen verder ontwikkeld, bedacht Tutu verzoeningsrituelen om een brug te slaan naar een gezamenlijke toekomst. De blanke daders die hadden meegewerkt aan het uitmoorden van zwarte opstandelingen en hun families, bijvoorbeeld in Soweto, werden berecht. Zij moesten

erkennen wat zij hadden gedaan, de pijn die zij hadden veroorzaakt echt onder ogen zien. Vervolgens werden zij geconfronteerd met een of meerdere slachtoffers, bijvoorbeeld ouders van vermoorde kinderen. Zij moesten ten overstaan van deze slachtoffers en de gemeenschap erkennen wat zij hadden aangericht en hun oprechte berouw tonen. Pas wanneer deze 'waarheid' was erkend, kon overgegaan worden tot verzoening. Antjie Krog (2006, p.19) geeft een indrukwekkend relaas van een moeder die zich verzoent met de moordenaar van haar zoon. Ze beseftte dat deze man alleen tot moorden in staat was geweest omdat hij niet menselijk meer was, de verbinding tussen mensen had losgelaten. 'Ze begreep dat een dader die zich door haar vergiffenis aangezet voelde om zijn menselijkheid te herwinnen ook voor haar de mogelijkheid zou openen om weer volledig mens te worden.' Dit betekent dat zij zelfs in deze extreme situatie in staat was het demoniseren te doorbreken.

Wij concludeerden: wanneer een moeder zich kan verzoenen met de moordenaar van haar kind, dan moeten exen dat toch ook kunnen met elkaar? Wij bedachten een mooie sequentie. De partners werden in twee groepen verdeeld met elk een therapeut, ouderparen niet samen. Eerst mochten de exen ieder in de aparte groep tien minuten hun grootste pijn en kwetsuren uiten, die ervaringen die het zo moeilijk maakten om de ander nog te vertrouwen en samen te werken. Een van de groepsleden tekende deze pijnpunten op. Na tien minuten werd beide exen gevraagd te beschrijven wat ze dachten dat de ander in de andere groep aan pijnpunten zou noemen. Wij gingen er daarbij van uit dat zij na die jarenlange strijd wel zouden weten wat de voornaamste grieven van de ander waren. Vervolgens was er een laatste ronde van tien minuten waarin de persoon werd gevraagd welke pijnpunten van de ander erkend konden worden. De groep hielp om deze erkenning en de bijbehorende verzoening op te stellen. Vervolgens zouden de groepen weer worden samengevoegd en zouden de twee ex-partners in het midden van de groep de erkenning aan elkaar geven. Daarna zou een stap in de richting van verzoening kunnen volgen.

Het bleek echter geheel anders te lopen. Terwijl wij, de therapeuten, tussen de groepen heen en weer liepen, bleek hoe weinig de ex-partners wisten van de diepe pijnpunten van de ander. Terwijl de een vertelde over pijnlijke gedwongen seks en andere mishandelingen, dacht de ander dat het ging om te laat komen in een weekend of over minder alimentatie dan waarop werd gehoopt. Terwijl de ander het had over de pijn van maandenlang hun kind niet mogen zien, dacht zij dat het ging om verlies van status en om het feit dat haar ouders hem nooit meer hadden gebeld. Pijn van voor de scheiding en pijn van na de scheiding liepen door elkaar. Voor, tijdens en na de scheiding hadden deze mensen zichzelf en anderen

veel verteld over de gruwelijkheden van de ander en hun eigen straatje schoon geveegd. Die verhalen roepen we weer op wanneer we hun vragen om de pijn te erkennen als voorportaal van de verzoening. Het binnen brengen van die pijn trekt oude wonden open en haalt de kwade geest uit de fles. En die hadden we in de eerste zittingen juist zo goed weten te temmen. Er werd gehuild, geschreeuwd, beschimpt, weggelopen. Na afloop zaten wij als therapeuten geraakt en geëmotioneerd bij elkaar. Dit was niet wat wij voor ogen hadden. Wij hadden dit niet verwacht. Hadden wij ons vergist?

In Zuid-Afrika was er een dader die moest erkennen en een slachtoffer die de verzoening in gang kon zetten. De situatie van onze ouderparen is geheel anders, zij zijn geen dader en slachtoffer die elkaar na een verzoeningsritueel niet meer zien. Zij zijn allebei zowel dader als slachtoffer, die hun daderkant willen verkleinen en hun slachtofferkant willen vergroten. Het enige dat hen bindt is hun gezamenlijk ouderschap en daardoor hun toekomst met hun kinderen en kindskinderen. Wij leerden dat wij ons niet moesten richten op de pijn die zij elkaar als partners hebben gedaan. Die zullen ze zelf moeten dragen met steun en erkenning van hun eigen netwerk. In deze groep moet het uitsluitend gaan over de pijn die zij elkaar als mede-ouder hebben gedaan. Zij moeten zich als ouders verzoenen, niet als partners.

De volgende zitting hebben wij de groep onze excuses aangeboden. Wij lichtten toe dat we door de oefening ruimte hadden gegeven voor de 'geesten uit de flessen' en dat het niet echt lukte die er weer in te krijgen. Wij vroegen hun ons te helpen om te komen tot een verzoening als ouders, een verzoening noodzakelijk om samen te kunnen ouderen. Hadden zij zelf ideeën wat zou kunnen helpen? Dit gaf veel beweging. Een vader vroeg zich af of het wel zo slecht was dat de geesten uit de fles kwamen, want die moesten toch worden opgeruimd; hoe dachten we anders verder te komen? Bij doorvragen kon hij in de groep vertellen over zijn pijn over het stroeve contact met zijn tienjarige dochter.

Hij had zijn dochter tot driemaal toe een periode van maanden niet gezien door toedoen van haar moeder. Direct na het vertrek van zijn ex, voor hem onverwacht, was zij samen met hun toen vierjarige kind bij haar familie ingetrokken. Hij kreeg zijn dochter vervolgens vier maanden niet te zien. Toen er een (magere) bezoeksregeling tot stand kwam, bleek het vanzelfsprekende contact met zijn dochter verdwenen te zijn. Het was alsof zij zich niet meer bij elkaar op hun gemak voelden, en dat was bijzonder pijnlijk. De moeder interpreteerde dit als een bewijs dat het contact met de vader niet goed was voor het kind en zij hield haar nog twee keer een lange periode bij hem weg. Rechtszaken

en gezinsvoogden kregen het niet voor elkaar daar iets aan te veranderen. Ook gaf de moeder hun dochter niet mee met vakanties die hij met zijn nieuwe vrouw en haar kinderen ondernam.

Wij concentreerden ons op erkenning van zijn pijn als vader, het verdriet om de beschadiging van de vader-kindrelatie, het gemis aan een vanzelfsprekend contact met zijn kind, het delen van de gewone dagelijkse dingen, haar van school halen, het verlies van tijd die niet meer in te halen is. Hij vertelde met tranen in zijn ogen over zijn verdriet als hij merkte dat de kinderen van zijn nieuwe vrouw met meer gemak met hem omgingen dan zijn eigen dochter. Hij was ook gaan denken dat er iets mis was met zijn dochter, misschien een stoornis op het gebied van autisme. Wanneer zijn ex er steeds de nadruk op legde dat er bij haar thuis niets met het meisje aan de hand was en dat zij heel vrolijk en sociaal was, kreeg hij het gevoel dat zij niet erkende wat haar gedrag met de vader-dochterrelatie had gedaan. De therapeuten en ook de groep hoorden hem en erkenden hem in zijn pijn. Daarop zei zijn ex-vrouw voor ieder onverwacht: 'Ik weet niet of ik er goed aan heb gedaan haar bij je weg te houden, je was zo emotioneel en Ilana zei steeds dat ze niet wilde, dat ze zich niet fijn voelde bij je. Ik was bang haar bij je achter te laten, ik vertrouwde het niet. Maar misschien was dat niet goed. Ik begrijp nu dat het heel naar voor je was.' Hij reageerde verrast: 'Dat is voor het eerst dat ik dat hoor.' Hierdoor aangemoedigd ging ze door: 'Ik begrijp best dat je haar ook wel eens wilt afhalen van school en dat je de gewone dingen van haar wilt meemaken. Als Ilana het weekend bij jou is, mag je haar ook best op vrijdag van school halen zodat je ook weer eens op het schoolplein staat, en als je haar dan tot maandag wilt houden zodat je haar maandag naar school kan brengen, vind ik het goed.' Het was bijzonder om te zien hoe de gezichtsuitdrukking van de man veranderde. Tot nu toe hadden wij hem ervaren als een rigide, dwingende, zelfzuchtige man. Wij verdachten hem van een stevige persoonlijkheidsstoornis. Maar nu ontspande hij, keek anders uit zijn ogen en was geraakt.

Beweging uit impasses Na aandacht voor verzoening van exen als ouders, die niet voor alle paren even goed verliep, kwam er ruimte voor beweging. Welke lastige kwesties komen zij tegen als ouders en hoe kan de groep helpen tot nieuwe oplossingen te komen?

Een ouderpaar raakte verstrikt in een gevecht over de komende zomervakantie, hoewel zij al beter met elkaar omgingen. Ze hadden door hun gebrek aan communicatie vakanties besproken in dezelfde periode. Alles was daar al op afgestemd. Wij vroegen een ander stel deze mensen te helpen tot een haalbare oplossing te komen. Na dertig minuten werden

de rollen omgedraaid en hielp het eerste ouderpaar het andere stel met het komen tot een oplossing voor een van hun hindernissen. Het ondersteunen van andere ouders bij het onderhandelen en oplossen blijkt zeer effectief om ook zelf meer veranderingsbereid te worden. Wanneer wordt waargenomen hoe destructief een rigide opstelling is, gaat men bijna vanzelf reflecteren op de eigen rigiditeit.

In een andere kamer zaten ouders bij wie de verzoening nog niet was gelukt, de pijn en impasses waren te groot. Zij werden uitgenodigd om over hun hoop en dromen te spreken. Stel dat een wonder was gebeurd en ze konden samenwerken, hoe zou hun leven er dan uit zien? Hoe zou het met de kinderen gaan, wat zou er veranderd zijn? De vader kon allerlei dromen vertellen. Hij droomde over gedeeld ouderschap, dat de kinderen voor de helft van de tijd bij hem kwamen, dat hij niet meer werd gezien als een soort monster maar als een vader, dat hij erkenning zou krijgen als een volwaardig opvoeder. Een ander groepslid merkte op dat hij de essentie in de dromen miste: deze vader had het alleen over zichzelf en niet over het welzijn van zijn kinderen. Dat kwam aan. 'Ja, natuurlijk', sprak de vader geschrokken, 'dat de kinderen blij en gelukkig zijn en dat het goed met ze gaat, dat spreekt vanzelf.'

Zijn ex-vrouw kon niet dromen, zij kon zich niet voorstellen dat het goed zou gaan. Bij doorvragen vielen er lange en grote stiltes. Zij kon zich niet voorstellen dat haar ex-man ooit een goede vader zou zijn, en als dat al mogelijk zou zijn, zou ze zeker niet willen dat de kinderen de helft van de tijd met hem zouden doorbrengen, hoogstens een deel van een weekend eens in de twee weken. 'Onaanvaardbaar', riep hij direct met luide stem. Deze mensen waren al acht jaar lang in een verbeterde strijd verwickeld. Ook deze droomvraag werd meegenomen in de strijd. De tekening eerder in dit artikel zou van een van hun kinderen kunnen zijn.

In de laatste zitting wordt de productie van de kinderen getoond en besproken. Voordat ik daar op inga kort iets over de kindergroep.

De kindergroep

De intake van de kinderen De kinderen krijgen elk een intakegesprek waarin kennis wordt gemaakt en het doel van de kindergroep wordt besproken. Daarbij wordt uitgelegd dat er ongeveer acht kinderen aan de groep deelnemen van wie de ouders gescheiden zijn en ruzie met elkaar hebben; dat kinderen hier veel last van kunnen hebben. Uitgelegd wordt dat we een film willen maken over hoe erg dit voor hen is en die aan de ouders willen laten zien.

Tijdens de intake krijgen alle kinderen dezelfde opdracht, die van de drie huizen (Turnell & Parker, 2009). De kinderen tekenen drie huizen. In

het eerste huis tekenen ze welke zorgen ze hebben. In het tweede huis tekenen ze wat er goed gaat en in het derde huis wat ze wensen. Hierbij viel op dat bijna alle kinderen de ruzie tussen hun ouders als belangrijke zorg tekenden, van beide ouders dingen konden noemen die goed gingen en als belangrijke wens hadden dat de ruzies zouden stoppen. Een kind dat ernstig getraumatiseerd bleek door alle verwickelingen rond zijn strijdende ouders gaf aan dat hij geen zorgen had, dat alles goed ging, en dat hij wenste dat zijn moeder dood was omdat alles dan opgelost zou zijn.

Het maken van de film De kindergroep vond op dezelfde tijd plaats als de oudergroep. De zittingen hadden een vaste structuur:

Warming-up: Er werd begonnen met een fysieke dramagerichte warming-up om los te komen van dagelijkse beslommingen en zich voor te bereiden op het spel.

Ensceneren van het spel: De kinderen speelden in een rollenspel fictieve situaties rond het thema wat kinderen denken, voelen en kunnen doen wanneer volwassenen ruzie maken. Er werd een verhaaltje voorgelezen over twee leerkrachten die ruzie met elkaar hadden gekregen maar nog wel aan dezelfde klas les moesten geven. Er werd verteld dat ze erg boos op elkaar waren, op verschillende dagen les gaven en elkaar zoveel mogelijk probeerden te ontlopen. Tot het moment waarop ze door een vergissing elkaar plotseling in de klas tegenkwamen. Daarna werd aan de kinderen gevraagd in een rollenspel te laten zien wat er zou kunnen gebeuren en hoe de kinderen in de klas daarop zouden reageren. De kinderen speelden met overgave en wilden van de situatie weg vluchten of riepen heel hard: 'Hou op!'

Reflectie op het spel: De kinderen vertelden elkaar na afloop van het spel hoe het voor de kinderen in de klas was, maar ook wat ze zelf tijdens het spel voelden en dachten. Deze gesprekken vonden plaats in de kring, maar ook middels interviews waarbij bijvoorbeeld een reporter van het jeugdjournaal de kinderen kwam interviewen over hoe het is om in hun klas te zitten. De kinderen in de klas rapporteerden angst en boosheid, en zeiden dingen als: 'Wat heeft het voor zin', 'Ik kon me helemaal niet meer op mijn schoolwerk concentreren', 'Ik kon er niet meer tegen' en 'Dan wil ik weg'. De laatste uitspraken waren van een meisje van tien jaar dat steeds wegliep van huis, zowel bij moeder als bij vader.

Reflectie op hun eigen dagelijkse situatie: We vroegen de kinderen aan elkaar te vertellen hoe deze gespeelde situaties leken op hun eigen ervaringen met ruziënde ouders. De kinderen kwamen hierbij in gesprek over hun machteloosheid, angst en boosheid.

Formuleren van wensen: De kinderen mochten wensen bedenken en ensceneren hoe de leerkrachten de ruzies konden stoppen. Ze zochten de oplossingen in een gezamenlijk gesprek van de leerkrachten die het

moesten goedmaken (verzoening!) of in het ingrijpen door een hogere autoriteit zoals een schooldirecteur die de leerkrachten tot de orde riep. Meerdere zittingen werden aan dit thema van ruziënde juffen gewijd, omdat het een rijkdom aan spel en associaties opleverde.

Boodschap voor de ouders: Als laatste mochten de kinderen een wens jegens hun ouders formuleren. Ook dit werd opgenomen en in de film verwerkt. Alle kinderen hadden unaniem de boodschap: stop met ruzie maken. Een van de kinderen sloot af met: 'Ga verder met jullie leven'.

Het was opvallend hoe moe de kinderen vaak waren. Soms wilden ze ook niets, alleen maar hangen en een spelletje doen. Wij gaven hun daarin de ruimte.

Afsluiting

De laatste bijeenkomst begon met de vertoning van de film van de kinderen. De kindergroep kreeg eerst de gelegenheid om de film van vijftien minuten zelf te zien zodat de eerste spanning eraf was. In die tijd werden de ouders voorbereid op de film en werd hun gevraagd om vooral steunend aanwezig te zijn omdat de kinderen zich zo kwetsbaar opstelden. Vervolgens werden de ouders uitgenodigd naar de ruimte te komen waar de kinderen steeds hadden gewerkt. Het was ontroerend om te zien hoe de kinderen zorgden voor hun ouders: een goede plek zoeken, lekker op schoot kruipen, de andere ouder ook een aai geven, 'Papa, hier is een stoel voor jou'. Tijdens het vertonen van de film was het doodstil. Kinderen keken met gespannen gezichtjes meer naar de uitdrukking van hun ouders dan naar het filmdoek. Na afloop begonnen de therapeuten te klappen en de ouders vielen daarbij in. De kinderen waren vooral opgelucht en hadden daarna een ontspannen middag met spel en wensen.

In de oudergroep was het na de vertoning doodstil. Na enige tijd begonnen de therapeuten zich hardop af te vragen wat deze stilte betekende. Een van de vaders zei dat het wel moeilijk was om zo te zien hoe de kinderen duidelijk maakten wat ze wilden. Een andere vader zei dat hij het niets vond, dat zijn zoon zich helemaal niet had laten zien, dat hij thuis ook al had gezegd dat hij het niets vond. Daarna ontspon zich een discussie over de film en de kinderen en wat de ouders hadden gevoeld bij het zien van de film. Een sterk aanwezige, maar moeilijk te benoemen emotie was schaamte. Tot slot hebben wij met alle ouders geëvalueerd en gekeken of er nog hulp of ondersteuning nodig was.

Een gezin heeft een gezamenlijk evaluatiegesprek gehad waarbij zij

overtuigend konden vertellen hoe goed het met hen ging. Zij konden zo zelf goed verder. Samen hebben wij het AMK gebeld om te vertellen hoe goed het ging en dat zij het dossier konden sluiten. Een ander ouderpaar kon ook duidelijk aangeven wat er was veranderd. Vader gaf aan dat hij nu meer een Gandhi-houding had. Hij liet zich niet meer in de actie-reactiepatronen trekken en wilde dat volhouden. Dan zouden er geen therapeuten of advocaten meer nodig zijn. Hij wilde dat op eigen kracht doorzetten. De moeder wil nog wel enige begeleiding, maar kon ook aangeven dat het veel beter ging met de samenwerking en met hun kind. Ook een ander paar kon duidelijk maken dat er veel verandering was, vader en zoon wilden nog samen in een traject om hun relatie te verbeteren. Met vader vond ook een evaluatief gesprek plaats samen met zijn nieuwe partner waarin ook zij haar vragen kon stellen, waarna zij het vervolgetraject geheel ondersteunde. Een gezin zit nog vast in de destructieve patronen; daar volgt een groot hulpverlenersoverleg.

Ter afsluiting vroegen wij de ouders de demoniserings-vragenlijsten opnieuw in te vullen. In een volgend artikel hopen wij in te gaan op deze vragenlijst en de uitkomsten van het naturalistische effectonderzoek van dit project.

Conclusie

Veel hulpverleners raken verstrikt in de destructieve patronen van vechtscheidende ouders. De groepsaanpak blijkt een goede ingang om de empathie voor de andere ouder te vergroten en de destructieve interactiepatronen te doorbreken. Ook voor therapeuten werkt deze benadering bevrijdend. Wel is het werken met vechtscheidende ouders emotioneel zwaar; wij waren vaak doodmoe na de zittingen. Het centraal stellen van de kinderen en hun toekomst blijkt essentieel om demonisering te doorbreken en verzoening en aanvaarding te faciliteren. Aandacht voor de nieuwe partners blijkt cruciaal om het proces een goede kans te geven. Half mei 2012 startte er een nieuwe groep, waarin we op de beschreven ervaringen kunnen voortbouwen.

Justine van Lawick is klinisch psycholoog en opleider systeemtherapie, werkzaam bij het Lorentzhuis in Haarlem. E-mail: jvanlawick@lorentzhuis.nl.

Met dank aan Erik van der Elst, een van de therapeuten van de kindergroep, die hielp bij het schrijven van de paragraaf over de kindergroep.

Samenvatting Veel ervaren systeemtherapeuten raken verstrikt in de destructieve patronen van vechtscheidende ouders. In dit artikel wordt een project besproken waarin vier gescheiden ouderparen werken aan het doorbreken van destructieve patronen en aan verzoening. De kinderen werken in dezelfde tijd aan een film over dit thema. Deze film wordt aan het eind aan de ouders vertoond. In dit artikel worden de uitgangspunten toegelicht. Vervolgens worden de mogelijkheden en de valkuilen besproken aan de hand van ervaringen in dit project.

Literatuur

- Alon, N., & Omer, H. (2006). *The psychology of demonization – Promoting acceptance and reducing conflict*. Mahwah (New Jersey)/ London: Lawrence Erlbaum.
- Amato, P.R., & Cheadle, J. (2005). The long reach of divorce – Divorce and child well-being across three generations. *Journal of Marriage and the Family*, 67, 191-206.
- Buysse, A., Put, J., Rober, P., Schoors, K., Taelman, P., & Verschelden, G. (2011). *Is er een goede manier om te scheiden? Interdisciplinair onderzoek naar optimalisatie van scheidingstrajecten*. Universiteit van Gent/ Katholieke Universiteit Leuven: IPOS.
- Cottyn, L. (2009). Conflicten tussen ouders na scheiding. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 27, 131-161.
- Hughes, R, Jr. (2005). *The effects of divorce on children*. Urbana: University of Illinois Extension.
- Kabat-Zinn, J. (2000). *Handboek meditatief ontspannen – Effectief programma voor het bestrijden van pijn en stress*. Haarlem: Becht.
- Krog, A. (2006). *Niet de daad maar de gevolgen*. Van der Leeuwlezing 2006. De Volkskrant, 4 november, p.19.
- Lawick, M.J. van (2008). Geweld. In A. Savenije, M.J. van Lawick, & E.T.M. Reijmers (red.), *Handboek systeemtherapie* (pp. 535-547). Utrecht: De Tijdstroom.
- Rober, P., & Seltzer, M. (2010). Avoiding colonizer positions in the therapy room – Some ideas about the challenges of dealing with the dialectic of misery and resources in families. *Family Process*, 49(1), 123-137.
- Spruijt, E., & Kormos, H. (2010). *Handboek scheiden en de kinderen*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Turnell, A., & Parker, S. (2009). *Introduction to the signs of safety (DVD Workbook)*. Perth: Resolutions Consultancy.
- Wilson, R.A. (2001). *The politics of truth and reconciliation in South Africa – Legitimizing the post-apartheid state*. New York: Cambridge University Press.